

Lidingö villastad

Bakgrund

AB Lidingö Villastad, grundat av ingenjören Hjalmar Andersson (senare Arwin) (1871–1927) år 1906, var det första villasamhället i Lidingö. Arwin hade studerat villabyggnad i USA och Storbritannien och var väl bekant med villastäderna i Djursholm och Saltsjöbaden. Hans affärsidé var att skapa ett villasamhälle nära Stockholm med höga krav på kvalitet avseende bebyggelsens utformning, infrastruktur och service. Arwin köpte stora markområden som han sedan sålde till AB Lidingö Villastad för att exploatera. Bolaget ägde som mest en fjärdedel av Lidingö.

Villabyggnandet startade snabbt och vid slutet av 1910 hade redan 293 villor byggts. Arwin förstod vikten av goda kommunikationer och var en av initiativtagarna till Lidingö Trafik AB, vars uppdrag var att trafikera ön med elektrisk spårväg. Den år 1971 nedlagda Norra Lidingöbanan stod klar i sin tidigaste sträckning fram till Hersbyholm redan 1907. Villabolaget sörjde även för anläggningen av vägar, för att vatten- och avloppsledningar drogs fram till tomtgränserna och allmän gatubelysning. En telegraf- telefon- och poststation uppfördes vid Stockholmsvägen, en bit väster om kyrkan. Byggnaden ritades 1911 av arkitekt Ivar Callmander (1880–1951) och uppfördes åt Stockholms Allmänna Telefon AB.

Byggnaden inom Kvarnen 4 på Stockholmsvägen användes som telegraf-, telefon- och poststation.

Lidingö AB Villastad erhöll även lokaler för kultur och sammankomster. Nuvarande Sagateatern uppfördes 1908 (arkitekt okänd) och nyttjades tidigt för teater och framträdanden. 1910 hyrdes byggnaden av Lidingö Köping som kommunalhus innan Hersby gymnasiums aula började nyttjas för kommunala sammanträden.

Sagateatern inom Tallen 11. Byggnaden kallades för "Villa Japan".

Arwin var noga med att knyta till sig skickliga arkitekter, särskilt Per Olof Hallman (1869–1941), en av Sveriges främsta stadsplanerare genom tiderna. Hallman utformade en stadsplan för villastaden, vilken antogs som Lidingös första stadsplan 1913. Den äldsta bebyggelsen ligger norr om Stockholmsvägen och söder om Lejonvägen och Vasavägen. Mellan dessa kärnområden planerades för "offentlig bebyggelse" och bebyggelse med "slutet byggnadssätt". Norra Lidingöbanan följde

Kyrkvägen till Kyrkviken och en spårväg planerades även i Vasavägen, vilket förklarar Vasavägens bredd.

Arwin ställde höga krav på god arkitektonisk kvalitet inom villastaden. Därför krävdes godkännande för alla byggprojekt. Många av Sveriges främsta arkitekter verkade i villastaden, inklusive Jacob Gate (1881–1938) och Alf Landén (1876–1959). Andra betydelsefulla arkitekter på ön under villastadsepoken var Axel Forsberg (1878–1913), Axel Håkansson, Lars Israel Wahlman (1870–1952), Arvid Klosterborg (1893–1983) och Einar Rudskog (1187–1955).

Hallmans stadsplan var terränganpassad och organisk i sin karaktär. I de centrala delarna av Lidingö Villastad var tomterna stora och skulle helst vara naturtomter. Där byggdes praktfulla villor för välbärgade samhällsklasser. Villorna var individuellt utformade och placerades utan samordning inne på respektive tomt. Kvarteren Holmia och Björnen är exempel på kvarter med sådana tomter. I kvarteret Holmia ritade PO Hallman själv en av områdets mest monumentala villor på fastigheten Holmia 1, strax intill Lidingö centrum. Byggnaden uppfördes åt vice häradshövding Oldenburg och döptes efter denne. Byggnadens stil karaktäriseras av jugendbarock, och villan har ett centralt och högt läge på den kuperade tomten, omgärdad av naturstensmurar och höga barr- och lövträd.

Holmia 1 är ritad av PO Hallman 1909.

I mer perifera delar av området var tomterna mindre och hade plats för enklare bebyggelse för hantverkare och lägre tjänstemän. Dessa villor hade små dimensioner och var av egna hemskaraktär. Ofta innehöll de två lägenheter, vilket möjliggjorde att fastighetsägaren kunde hyra ut en av lägenheterna för att minska boendekostnaderna. Kvarteren Valhall och Geväret är exempel på kvarter med sådan bebyggelse, men ingår i området Herseruds villastad.

Beskrivning av området

Villastaden är uppdelad i tre områden: norr om Stockholmsvägen, mellan Vasavägen och Stockholmsvägen, och söder om Vasavägen. Byggnaderna och bebyggelsestrukturen följer villastadens ideologi och design principer och är i stort sett bevarade i sin ursprungliga form. Vägarna är anpassade efter terrängen och villorna ligger avskilt på stora tomter, som ursprungligen var tänkta att bevaras som naturtomter. Villorna är ofta imponerande utformade och representerar sin tidsepok. Per Olof Hallmans plan från 1906 passar bra in i terrängen och äldre vägar som Stockholmsvägen, Holmiavägen och Sturevägen finns kvar.

Den norra delen av Lidingö villastad ligger längs en öst-västlig höjdsträcka mellan Stockholmsvägen i söder och Norra Kungsvägen i norr. Området delas av den nedsprängda Lejonvägen. Topografi och växtlighet speglar skärgårdsmiljön. Terrängen är delvis brant och rikligt bevuxen. Området var huvudsakligen obebyggt innan exploateringen och stadsplaneringen började på 1900-talet. Vägarna slingrar sig upp och ner, och villorna har ofta spektakulära lägen i branterna, centralt placerade på tomterna. Tomterna är stora och villorna är individuellt utformade.

Villastadens kärnområde är fortfarande i princip oförändrat när det gäller vägar och tomter. Bara i några få fall har tomtindelningen ändrats, främst inom kvarteret Höjden. Variationen i villornas ålder är stor, men nästan hälften av dem byggdes före 1913 och många är bevarade i sitt ursprungliga skick. Ytterligare villor har byggts under 1910-talet och även nyligen. Med några få undantag är fastigheternas storlek fortfarande densamma som 1913.

Topografin är kuperad och vägdragningen är anpassad efter markens förutsättningar. Kvarteren präglas av grönska och uppvuxna barr- och lövträd. Städet 20 och 36, båda uppförda i nationalromantisk stil.

Beskrivning av bebyggelsen

De äldre villorna är främst byggda i jugendstil, som ofta är enkel och återhållen i Sverige med influenser från Tyskland eller Österrike. De kan också ha drag av nationalromantik eller barock. Fasader kan vara symmetriska med referenser till svenska herrgårdar och socklarna är ofta tunga i natursten. Tak är höga och täckta med rött lertegel, och frontespiser och breda gaveluppbyggnader är vanliga. Fönstren är höga med helglasade bågar och burspråk som ger fasaderna liv.

Villa från 1908 uppförd i stram jugend inom Bokskogen 4. Arkitekter var Dorph och Höög.

På fastigheten Skogsbacken 18 finns en villa från 1907 i jugendstil med referenser till den svenska herrgården efter ritningar av Axel Sjögren (1877–1962).

Från cirka 1910 skiftade stilen mot ett tydligt nationalromantiskt ideal med romantiserade bilder av det svenska agrarsamhället. Fasader är ofta putsade och ibland panelade, och det finns även villor med referenser till vasatidens borgarkitektur eller svensk timmerstuga. Taken är branta och sadeltak är vanligt. Fönstren har tätt sittande spröjsar och arkitekturen livas upp av fönsterluckor, loggior och burspråk. Ett exempel på detta är Björkskogen 4 som Jacob Gate ritade i nationalromantisk stil 1909 med knuttimmerliknande fasader, säteritak och tätspröjsade fönster. Byggnaden var till en början en lekstuga tillhörande Björkskogen 11 (ritad 1908 av Jacob Gate som hans privatbostad), men byggdes så småningom om till hans egen ateljé.

Björkskogen 4 ritad av Jacob Gate 1909.

Villa från 1909 i nationalromantisk stil inom Berget 3. Arkitekt okänd.

Villa från 1910 med drag av både jugend och nationalromantik. Fältet 29 är ritad av Alf Landén (1876–1959).

Under 1920-talet uppfördes villorna i en klassicerande form med inspiration från svenskt 1700-tal och svensk empir. Fasader var klädda med locklistpanel eller puts i ljusa kulörer, med dekorativa detaljer som hörnpilastrar, lunettfönster och festonger. Taken var vanligtvis sadeltak men kunde också vara brutna och täckta med tegel. Fönstren var större än tidigare och hade tvåluftsfönster med tre rutor per båge i bottenplanet och två rutor per båge i övre planet.

Städet 16 från 1927 är ritad av Nils Wancke. Villan har en herrgårdsliknande karaktär typisk för tiden med symmetrisk utformning och hög och fri placering på tomten.

Vallen östra 11, ritad 1931 av arkitekt Einar Rudskog (1887–1955) är också ett exempel på 1920- och 30-talets mer strama klassicistiska uttryck.

Villor från 1930- och 1940-talen har en försiktig modernism med inslag av folkhemsarkitektur och ibland klassiska influenser. Fasader var vanligtvis slätputsade och taken var sadeltak med lertegel eller flacka tak med papp. Fönstren var främst tvålufts-fönster och placerade i fasadlivet. Smidesdetaljer var viktiga dekorativa element.

Idun 7 ritades 1945 av Arvid Klosterborg för kapellmästaren Tore Ehrling. Byggnaden är representativ för Arvid Klosterborgs formspråk som ofta var lekfull och klassicerande med hög omsorg om detaljer.

Villabygget har fortsatt fram till idag och modernistiska tillägg har hållit hög kvalitet och varit representativa för sin tid. Inom kulturmiljön i villastaden finns det ett flertal representativa villor från denna period. Generellt har bebyggelsen i kärnområdet hög kvalitet vad gäller arkitektur, utförande och material.

Villa i bungalow-liknande stil på Fältet 31, ritad 1955 av arkitekt Sixten Magnusson som ritat många eleganta villor på Lidingö. Likt de äldre villorna i området har byggnaden placerats centralt på tomten och den kuperade terrängen har tagits väl vara på.

Bilden till vänster visar Lidingö 9:178 som ligger i kvarteret som avgränsas av vägarna Ängsvägen, Myrvägen och Hersbyvägen. Bilden till höger visar Gärdet 6 längs med Myrvägen. Det är viktigt att sekelskiftskaraktären bevaras i kvarteret Gärdet och kvarteret mellan Ängsvägen och Myrvägen för att bevara helhetsintrycket av de centrala delarna av Lidingö villastad.

Sammanfattande värdering

Lidingö villastads kärnområde utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Stadsplanen är ett utmärkt exempel på den samtida internationella stadsplaneideologin som bland annat bottnar i en reaktion mot industrialismens osunda stadsmiljöer, här anpassad till svenska förhållanden och traditioner. Som del i en internationell rörelse har Lidingö villastads betydelse inte bara lokalt utan även nationellt. Området uttrycker det tidiga 1900-talets borgerliga värderingar med bland annat intresse för friluftsliv, hälsa, hygien och familjeliv.

Vägarna i området är terränganpassade och tomterna är stora. Arkitektoniskt är de individuellt gestaltade villorna mycket representativa för det tidiga 1900-talets stilideal och flera är av mycket hög kvalitet. Villorna är både i jugend, ofta med internationell påverkan och i nationalromantisk stil. Ett flertal är i autentiskt skick.

Området, som omfattar en stor del av dagens Hersby, är ett välbevarat villastadsområde med internationella förebilder från tidigt 1900-tal.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Tydlig villastadskarakter med oregelbundet och terränganpassat vägnät. Vägarna är smala, nästan av lantlig karakter och med gräsbevuxna vägrenar. Äldre el- och belysningsstolpar är viktiga inslag.
- Stora tomter med centralt placerade friliggande villor.
- Tomterna avgränsas av trästaket, häckar eller låga murar. Eleganta grindar i trä eller smide är vanligt förekommande.
- Villorna är individualistiskt utformade och av varierande ålder – stor del tillkomna tidigt 1900-tal och arkitektoniskt typiska för respektive tillkomsttid samt med hög kvalitet på arkitektur, utförande och material.
- Villornas volymer och fysiska förhållningssätt till varandra och till respektive tomt är väsentliga kvaliteter/ karaktärsdrag.
- Den luftighet som konstitueras av villornas glesa placeringar är viktig för upplevelsen.
- Villatomterna är dels naturtomter med lummig vegetation med högvuxna träd som ekar, lönnar och tallar, dels trädgårdstomter med traditionell växlighet såsom fruktträd och buskar.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Hallmans stadsplan från 1907 med en terränganpassad villastadskarakter bör bevaras.
- Befintlig planstruktur avseende byggnadernas placering på tomten och villornas volymverkan bör värnas.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre tomter bör ej styckas av.

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till den ursprungliga byggnaden. Tillbyggnader bör inte överträffa den ursprungliga volymen.
- Ursprunglig färgsättning och fasadmaterial bör vara vägledande vid ommålning.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.